

Бійчук Г. Л.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Інститут педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ (ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Виховання людини ґрунтується на визнанні певної системи цінностей, яким надається перевага у суспільстві. Сучасний світ складний. «Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчитися користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [1, с. 10].

Ціннісні орієнтації, як стверджується в різноманітних філософських, психологічних, лінгвістичних словниках та енциклопедіях, – це вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних благ та ідеалів. Наявність усталених орієнтацій особистості характеризує її зрілість. Ціннісні орієнтації, що адекватно проявляються в реальній поведінці, характеризують структуру особи з боку її соціального змісту (переконання моральні принципи, інтереси, мотиви тощо).

Проблема соціалізації людини та формування її індивідуальності всебічно розроблена в науковій літературі з філософії, соціології, психології, педагогіки. Індивідуалізація означає зростання автономії індивіда і ставить його перед необхідністю самостійного вибору цінностей, на які він потім орієнтується.

Новий тип індивідуальності характеризується прагненням до самостійності, орієнтацією на вільний інтелектуальний пошук, внутрішній плюралізм, тобто відкритість, інтерес до різноманітних духовних цінностей.

Новій індивідуальності притаманна й нова соціальність: не вимушені, нав'язані групою приналежністю форми спільності людей, а самостійний пошук соціально-психологічних зв'язків та їх рухливість, що виражає багатоманітність запитів та інтересів людей, особливо в молодому віці.

Нові вимоги до виховання підростаючого покоління ставлять перед педагогічною спільнотою в реалізації концептуальних засад реформування «Нової української школи». Одна з основних вимог – зосередження уваги насамперед на особистості, розвитку її ключових компетентностей. *Компетентність* – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно провадити професійну та подальшу діяльність [1, с. 10]. Учні в школі мають оволодівати основними науково-теоретичними засадами, які б кожному школяреві розкривали, що таке цінності, зокрема національні, і яка їх роль у житті як окремої особистості, так і всього народу, держави.

Більшість як вітчизняних, так і зарубіжних авторів цінностями вважають ключові життєві орієнтири, спонукальні механізми людської діяльності, результати історичного розвитку суспільства (матеріальну і духовну культуру).

Відмінність між матеріальними і духовними цінностями полягає в тому, що матеріальні цінності служать для задоволення практичних потреб людини, а духовні (соціально-політичні, моральні, естетичні, релігійні та ін.) характеризують вищі запити людини.

Важливою теоретичною і практичною проблемою школи є, на думку вченого-педагога О. Сухомлинської, прилучення дитини до тих ідеалів, та цін-

ностей, що мають універсальне значення, об'єктивний характер і, що найважливіше, позитивну життєствердуючу спрямованість.

Серед важливих проблем утвердження ціннісного підходу до освітнього процесу О.Сухомлинська виділяє концентрацію аксіологічних цінностей навколо ідеї гуманістичного виховання; систематизацію, педагогізацію і певну ієрархізацію основних цінностей; здійснення акценту на таких загальнолюдських цінностях, як Людина, Сім'я, Праця, Знання, Батьківщина, Земля, Мир, Милосердя [2].

Практично повністю на ціннісній основі будуються діагностики поведінки особистості загалом і школярів окрема. Ціннісний підхід до дійсності, глибоке знання основних положень аксіології мають стати визначальними в свідомості старшокласників і провідними у процесі формування ціннісних орієнтирів особистості. Професор О. Вишневський на основі критерію морально-етичної саморегуляції людини виділяє п'ять груп (рівнів) вартостей, на які повинен орієнтуватися громадянин держави:

1. Абсолютно вічні, універсальні, або загальнолюдські.

(Доброта, правда, любов, гідність, совість, краса, свобода, гармонія, щирість, мудрість, шляхетність та ін.). Орієнтуючись на них, людина стає людиною цивілізованою та моральною.

2. Національні (є значущими для одного народу і не завжди поділяються іншими народами).

(Патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять, рідна мова, культура, пошана до державних символів, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, а також любов до національної культури, мови, звичаїв та обрядів).

Сучасні дослідження з проблем формування особистості (Х. Когут, А. Маслоу, К. Роджерс) свідчать, що реальні потреби, ціннісні орієнтації, ідеали є рушійною силою її життєдіяльності. Психологи почали все більше цікавитися особистістю як «емпіричним Я», їхня увага спрямовується на внутрішню структуру особистості.

Центральним положенням в теорії особистості К. Роджерса є категорія самооцінки. У результаті взаємодії дитини з дорослими та іншими дітьми у неї створюється уявлення про себе. Однак формування самооцінки не відбувається без конфлікту. Часто оцінка оточуючих не відповідає самооцінці. Людина стоїть перед дилемою: прийняти оцінку інших або залишитися зі своєю. Відбувається складний процес «зважування», який К. Роджерс називає «органічним оціночним процесом».

Основна потреба людини, згідно з гуманістичними теоріями особистості, – це самоактуалізація, прагнення до самовдосконалення, самовираження. Позитивним досягненням гуманістичної психології є той факт, що її представники зробили предметом свого дослідження особистість, її мотиваційну сферу, підкреслюючи роль самооцінки, висунули проблему самоактуалізації особистості.

Потреба реалізувати себе у певній сфері життєдіяльності сьогодні виступає як природне право громадянина, особистості в соціумі.

Суспільні інтереси найповніше реалізуються тоді, коли шлях їх досягнення буде проходити через індивідуальні потреби особистості, її цілі, ідеали, цінності. Таким чином, система «суспільство – індивід» буде працювати ефективно, якщо в механізмові її дії максимально можливо враховуватимуться потреби, інтереси, цілі, ідеали, воля, почуття особистості, її природне прагнення виконати себе, втілити, здійснити свою особистість. Звідси випливає, що формування особистості, а відтак ціннісних орієнтацій, розглядається вченими як процес взаємодії зовнішніх впливів і внутрішніх сил людини.

Серед об'єктивних чинників, що зумовлюють певну орієнтацію школярів, найдієвішими, на наш погляд, є державна політика, демократизація і

гуманізація освіти і суспільства; відродження національної культури, духовно-моральних цінностей.

Г. Жирська визначає динаміку сформованості гуманістичних цінностей за такими показниками: знання учнів про гуманістичні цінності (їх повнота, глибина й осмисленість); емоційний компонент (співчуття, співпереживання); цілісне ставлення до людини і її життя; мотивація гуманних вчинків і характер стосунків учнів. Отже, показником проявів гуманістичних цінностей є постійне дотримання школярами принципів, норм і вимог високої моралі, альтруїстичний характер переживань і почуттів; переважання соціально цінних потреб та мотивів поведінки (визнання потреб і інтересів іншої людини, її права на волевиявлення, орієнтація на позитивне в людях); здатність до духовного самооновлення і морального звеличення, доброзичливість і довір'я, добродійність і милосердя, терпимість і толерантність до інших поглядів, ідеалів, віросповідань, національних традицій, звичаїв.

Криза цінностей поглиблюється нівеляцією суспільної й індивідуальної свідомості під впливом процесів глобалізації, інтеграції, уніфікації, прагматизації. У цих умовах саме ціннісні орієнтири можуть допомогти особистості визначити своє місце у світі.

Список літератури:

1. Концепція нової української школи. – Міністерство освіти і науки України 27 жовтня 2016 р. – С. 32.
2. Сухомлинський О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // О. Сухомлинська // Шлях освіти. – К., 1996. – С. 24-26.